

טיפוס חדש של מטבע הורדוס־ארכילאוס

מאת

י. מישן (משצ'נסקי)

בכלל המטבעות, המיוחסים למלך הורדוס הגדול, יש פרוטה אחת עם עוגן וכתובת HPWA בוורס ושתי קרני־שפע כפולות וקדוקיאוס ביניהן ברוורס. מעל לקדוקיאוס מצוירת האות N¹). עד היום לא נמצא פירוש מניח את הדעת לאות זו. מ. נרקיס ז"ל²) היה הראשון, שניסה לפרשה כמונוגרמה של השם אנטוניוס, אבל במטבע הנ"ל נראית ברור רק אות אחת N, ולא מונוגרמה משתי אותיות. א. קינדלר³) היה סבור, שהאות N מקורה בשם Nicolaus Damascenus, ידידו ויועצו של המלך הורדוס. — עד כה רווחה הדעה, שהמטבע הנ"ל הוטבע על־ידי הורדוס האב, הואיל ואותו טיפוס נמצא בין מטבעותיו עם כתובת בוורס HPWA BACIA. שתי המלים מופיעות משני הצדדים של העוגן⁴) (ראה צילום 3).

בשעת עיון במטבעות של שושלת הורדוס שבמוזיאון "הארץ" בתל־אביב הפנה מר קינדלר, הממונה על מדור־המטבעות במוזיאון זה, את תשומת־לבי לשני מטבעות, שנרכשו לא מזמן, עם קרני־שפע כפולות ועם אות N מעל לקדוקיאוס, שבצד ימין שלהם מצויות שתי אותיות יווניות. זיהינו אותן בקלות כאפסילון ותטה EΘ, היה כמעט ברור לנו, ששני המטבעות הם של הורדוס ארכילאוס ואילו שלוש האותיות EΘN מהוות קיצור של שם־התואר אטנרך, שהוענק לארכילאוס על־ידי הקיסר אוגוסטוס לאחר מות אביו הורדוס המלך⁵).

צילום מס. 1

1) א. רייפנברג, מטבעות היהודים, 1947, עמ' 40. C. F. Hill, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum-Palestine*, London 1914, p. 226, No. 62—63

2) מ. נרקיס, ידיעות החברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה, כרך א, (1934), עמ' 8—14.

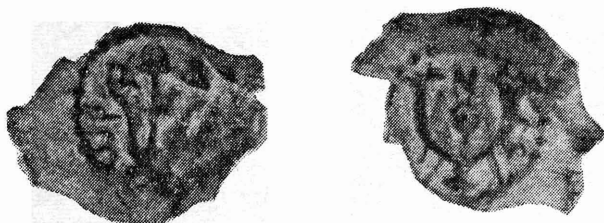
A. Kindler, *IEJ*, 3, 1953, p. 241 (3)

3) א. רייפנברג, שם עמ' 37, מס. 33; לוח 3 מס. 33. C. F. Hill, *op. cit.*, pp. 224—226, Pl. XXIV No. 9—11

4) יוספוס פלביוס, קדמוניות XVII, 11, 4.

תיאור המטבעות

א. עשויים נחושת. הגודל: 14 מ"מ; המשקל: 1.28 גר'; הציר ↓
 ורס: עוגן; ירכתי־פנינים; כתובת: מימין למעלה HPWΔH בשני הצדדים של העוגן.
 רוורס: קרני־שפע כפולות וקדוקיאוס ביניהן. הכתובת מימין בצד EΘ האות N
 היא מעל לקדוקיאוס. ירכתי־פנינים. (ראה צילום מספר 1).

צילום מס. 2

ב. עשוי מנחושת; גודל: 17/14 מ"מ; משקל: 1.2 גר'; ציר ↓
 ורס: עוגן מעין זה הנזכר למעלה; הכתובת משמאל כלפי חוץ HPWΔ.
 רוורס: שתי קרני־שפע; כתובת וכו' מעין זו שלמעלה. (ראה צילום מספר 2).
 כהוכחה מכרעת לכך, שהמטבע עם האות N מעל לקדוקיאוס שבין שתי קרני־
 השפע הוא ממטבעות ארכילאוס. משמשות לכותב הטורים האלה שתי עובדות נוספות:
 האחת — אפיגרפית, והשנייה — נומיסמטית. התואר EΘNAPXOY מופיע תמיד
 ברוורס על מטבעות הורדוס ארכילאוס בצורה מלאה או בצורה מקוצרת בת שלוש
 אותיות, דהיינו EΘN (ראה צילום מספר 4) בדיוק כבמטבע, שתואר למעלה.
 בוורס נמצא השם HPWΔOY. במטבעות הורדוס המלך הכתובת היא תמיד בת שתי
 מלים, דהיינו, שם המלך HPΩΔOY והתואר ΒΑΣΙΛΕΥΣ⁷, והיא באה תמיד בצד
 אחד של המטבע — בוורס⁸. לעומת זה באה בוורס במטבע, שתואר למעלה רק
 מלה אחת HPWΔ או HPWΔH. עם זה חרוטה הכתובת מסביב לעוגן ותופסת
 את כל השטח הפנוי של המטבע, באופן שאין מקום למלה השנייה (ראה מס. 1, 2).
 הכתובת בוורס עם האות N מעל לקדוקיאוס בין שתי קרני השפע והאות Θ למטה
 מימין, ברוורס, שמצאתיו באוסף של Pontifical Biblical Institute⁹, מחולקת משני

6 א. רייפנברג, שם, עמ' 40 מס. 56. C. F. Hill, *op. cit.*, pp. 233—234 No. 27—36

7 רק להורדוס־האב היה התואר "מלך", שלא הוענק לאף אחד מבניו.

8 א. רייפנברג, שם, עמ' 36—37. C. F. Hill, *op. cit.*, pp. 220—227

9 תודי נתונה ל־ Pontifical Biblical Institute, Jerusalem על מתן הרשות לפרסום המטבע הנ"ל.

הצדדים של העוגן (ר' ציור 1) ממש כבמטבע מספר 1. — במטבע אחר של בית הורדוס, שנמצא באוסף המטבעות של מוזיאון "הארץ"¹⁰, יכולתי לפענח ברוורס את הכתובת המצוירת מסביב לשתי קרני השפע עם הקדוקיאוס, ביניהן כמלה EΘNPX (ר' ציור 2).

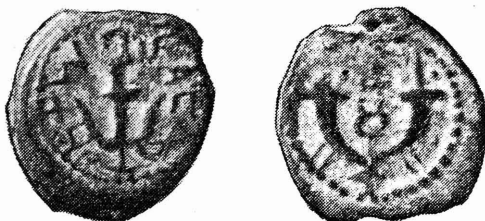
ציור 2.

ציור 1.

כאן מצוירת האות E מעל לקדוקיאוס במקום האות N. הכתובת EΘNPX (חסרה האות אלפא A) אינה נדירה במטבעות ארכילאוס¹¹.

באוסף המטבעות של המוזיאון הבריטי¹² מתוארים בכלל מטבעות הורדוס הגדול שני מטבעות מטיפוס עוגן/קרני שפע ברוורס עם האות N מעל לקדוקיאוס; ואילו בוורס מצויה כתובת בת מלה אחת, שהיא HPWA. בתיאור מטבעות הורדוס-האב מציינ מדן¹³ את כל הוואריאנטים של הטיפוס עוגן/קרני שפע. בכלום הכתובת בוורס היא בת שתי מלים HPWAO BACIA. פרט לוואריאנט עם האות N; באחרון

צילום מס. 3

הכתובת היא בת מלה אחת; HPWA, והיא מחולקת בדיוק באותה צורה, המופיעה במטבע ארכילאוס בטיפוס עוגן/זר (ראה צילום 5).

בשני המטבעות שתוארו למעלה, אינה מצויה המלה BACIA המציינת את תארו של הורדוס-האב בלבד. במטבעות הורדוס הגדול¹⁴ מופיע תמיד השם בצורה

10 המטבע הנ"ל פורסם על ידי א. קינדלר — *IEJ*, 3, 1953, p. 240 No. IV — pl. 15 No. 4

11 C. F. Hill, *op. cit.*, p. 233, No. 19, 23; F. W. Madden, *Coins of the Jews*, Boston, 1881, p. 117, No. 9

C. F. Hill, *op. cit.*, p. 226, No. 62—63 (12)

F. W. Madden, *op. cit.*, p. 113, No. 19 (13)

14 א. רייפנברג, שם, עמ' 37—36, 220—227. C. F. Hill, *op. cit.* pp.

טיפוס חדש של מטבע הורדוס-ארכילאוס

HPWΔOY או HPWA¹⁵ בעוד שבמטבעות ארכילאוס מצויר שמו בצורה HPWΔOY, ולפעמים — בצורה HPWAH¹⁶ במטבעות, שאנו דנים בהם, השם הוא HPWAH (ראה צילום מס. 2 וציור 1) או HPWA (ראה צילום 2).

צילום מס. 4

פרט נומיסמטי מעניין הוא, שבמטבעות, שתוארו למעלה, שתי זרועות העוגן הן גבוהות יותר והמרחק ביניהן צר יותר מאשר בעוגן המצויר על מטבעות הורדוס הגדול מהטיפוס עוגן/קרני שפע. צורת העוגן בטיפוס החדש היא בדיוק כצורתו על מטבע אחר של ארכילאוס (ראה צילומים 3 ו-5).

צילום מס. 5

כל הצילומים מובאים בהגדלה פי שתיים (2x1).

סיכום

המטבע עם העוגן והכתובת HPWA או HPWAH בורס, שתי קרני-השפע, הקדוקיאוס ביניהן והאות N מעליו אינו נמנה עם מטבעות הורדוס הגדול, אלא עם המטבעות, שהוטבעו על-ידי בנו הורדוס ארכילאוס. האות N היא האות השלישית במלה EΘN. בזה נתעשרה קבוצת-המטבעות של ארכילאוס בטיפוס נוסף עם ואריאנטיים שונים בכתובת; ומספר הטיפוסים הידועים של מטבעותיו הועלה עכשיו מארבעה לחמישה.

חובה נעימה היא לי להביע את תודתי למוזיאון "הארץ" בתל-אביב על הרשות שניתנה לי לפרסם את שני המטבעות, שתוארו כאן. כן מודה אני למר א. קינדלר, הממונה על מדור המטבעות במוזיאון זה, על עזרתו ועל צילומי המטבעות הנ"ל. — המטבעות מס. 1 ו-2 הם מן האוסף של מוזיאון "הארץ"; מטבע מס. 3 — מאוסף החברה הנומיסמטית האמריקאית ANS; המטבעות מס. 4—5 — מאוסף המחבר.

15) על מטבע, שפורסם על-ידי למברט ב-I, QDAP, עמ' 70, באה הכתובת ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΗΡΩΔΕΥΣ
16) א. רייפנברג, שם, עמ' 40, מס. 43, No. 1—2, C. F. Hill, *op. cit.*, p. 231, No. 233, No. 26